

Camilla Collett – prestedatter og feminist

Av Kristin Ørjasæter

Dr.art. Kristin Ørjasæter har skrevet en doktoravhandling om Camilla Colletts dagbok fra ungdomstiden, *Selviakttakelsens poetikk. En lesning av Camilla Wergelands dagbok fra 1830-årene* (2002). Hun har også gitt ut *Camilla. Norges første feminist* (2003). Boken er en gjennomgang av kvinnesynet i Camilla Colletts forfatterskap. Ørjasæter har vært norsklektor ved Aarhus Universitet. I dag har hun hovedstilling som direktør ved Norsk barnebokinstitutt. Frem til 2013 innehar hun også en bistilling, som adjungeret lektor, ved Aarhus Universitet.

Kvinner og menn er ulike, men likeverdige og hverandres åndelige partnere. Kvinnefrigjøring er derfor et anliggende for alle, kvinner som menn. Menn skal vise kvinner at deres verd blir erkjent og respektert, men kvinner må frigjøre seg selv gjennom bevisstgjøring og aktiv selvrefleksjon. Dette er Camilla Colletts feministiske hovedpoeng. Hun var 1800-tallets mest betydningsfulle kvinnelige norske forfatter.

Prestedatter på Eidsvoll

Jacobine Camilla Wergeland ble født i Kristiansand den 23.januar 1813. Hennes foreldre var Alette Dorothea Thauwlow, gift Wergeland (1780 – 1843), og Nicolai Wergeland (1780 – 1848). De hadde fem barn. Henrik Wergeland (1808 – 1845) var den eldste. Camilla Collett, som hun het etter at hun i 1841 giftet seg med Peter Jonas Collett (1813 – 1851), var nest yngst. ”Fars datter” har biografen Torill Steinfeld kalt henne i det første kapitlet av *Den unge Camilla Collett. Et kvinnehjertes historie* (1996).

Nicolai Wergeland deltok i arbeidet med å utforme en norsk grunnlov i 1814. Han søkte seg tilbake til Eidsvoll da sogneprestembetet ble ledig i 1816. Camilla Collett vokste derfor opp som prestedatter på Eidsvoll.

”Jeg var vokset op som et Pileskud på Marken,” skriver hun i selvbiografien *I de lange Nætter* (1860).¹ Med dette utsagnet siktet Camilla Collett til en fri oppdragelse i landlige omgivelser. Det er kjent at Nicolai Wergeland utformet sine barneoppdragelsesmetoder på bakgrunn av Jean-Jaques Rousseaus *Emile* (1762). Rousseau argumenterte for at gutter og jenter skulle leve et fritt liv i naturen inntil de var 12 år. Deretter skulle gutter få utdanning og læres opp til å bli ansvarlige samfunnsborgere. Piker skulle læres opp til å tjene sine menn og bli lydige og gode hustruer. Camilla Collett fikk, som alle andre unge piker av hennes stand og tid, opplæring i husarbeid, men hun fikk også rik anledning til å leke ute sammen med brødrene. I selvbiografien forteller hun at hun kunne gå på stylder, men hun skildrer også lange, ensomme

¹ Her sitert fra Collett 1912 – 1913, bind 1, s. 42.

turer langs Andelven etter at brødrene var flyttet til Christiania for å fortsette skolegangen der. Collett hadde nær kontakt med nasjonalromantikken og skildrer hvordan naturopplevelsen fra noen av disse turene fungerer som kilde for fantasien; eventyrinspirerte korttekster er inkludert i selvbiografien. I *I de lange Nætter* legger Collett også vekt på sin barndoms kontakt med kvinner fra folket. Barnepiken Lisbeth Maria kunne riktig mange eventyr fordi hennes mor, Eventyr-Sara, hadde føret barna sine med eventyr når det ikke var kveldsmat til dem. Kanskje er denne inspirasjonen fra barndommen en av grunnene til at Collett både kom til å idealisere kvinner fra folket og fungere som en støttespiller for Asbjørnsen og Moes arbeid med å formidle folkeeventyr?

Skolepike hos herrnhuterne

Da Camilla Collett var barn var det ingen selvfølge at piker skulle gå på skole, men prestens sønner hadde huslærer, og lillesøster fikk følge undervisningen. Dessuten hadde hun fri tilgang til farens boksamling. I tillegg fikk Collett tre års 'egen' skolegang: I skoleåret 1826 – 1827 gikk hun på jomfru Pharos pikeskole i Christiania, og i 1827 – 1829 var hun elev hos herrnhuterne på Brødremenighetens skole i Christiansfeld i Sønderjylland. Deres skole ble betraktet som en av de beste utdanningsstedene for unge piker i Norden på den tiden.

I selvbiografien beskriver Collett seg som en skolepike som er lite skikket til å få gjennomslag blant de andre pikene på kostskolen. Hun fremstod i egne øyne som ”et godmodig, grundskikkelig velopdragent Barn, ubetydelig af Skikkelse, formløs i al min Væren,” som hun skriver.² Men skoleårene formet henne.

Herrnhutermenigheten ble grunnlagt av grev Nikolaus Ludwig von Zinzendorf i Sachsen i 1727. Han eide det lille Hutberget. Der gav han ly til forfulgte medlemmer av en evangelisk brødrforsamling fra Bøhmen, og stiftet Herrnhuterne. Navnet betyr under Herrens hatt. Zinzendorf var utdannet ved det pietistiske senteret i Halle. Han utformet en teologi basert på Luther, Augustin og katolsk mystikk, men han formulerte sin teologi på en lett forståelig og jordnær måte. Treenigheten ble omtalt som en hellig familie. Gud var den himmelske far, Jesus den kjære lille frelsende bror, og Den Hellige Ånd en mor som oppdrar sitt barn til å greie seg i verden ved å ernære det med evangeliens lov.³

I Herrnhutermenigheten blir alle betraktet som like. Menigheten er inndelt i kor: Kvinner bor sammen i et kor, menn i et annet, ektepar i et tredje. I kirken er det én kvinneside og én mannsside. Kirkgården har en kvinnedel og en mannsdel. Hvert kor har ansvar for den enkeltes sjelelige utvikling. Menigheten drev aktiv misjonsvirksomhet og spredte seg raskt, men beholdt tysk som hovedspråk. Den danske menigheten kom opprinnelig fra Nederland. Herrnhuterne var kjent som dyktige håndverkere. Den danske kong Christian VII hadde bruk for flere håndverkere til det tyskspråklige Sønderjylland. I 1772 skjenket han dem et stykke land og inviterte dem til å bygge opp sin egen by. Bynavnet Christiansfeld betyr Kristi

² Ibid.

³ Se Kinkel 1990, ss. 74 og 174 gjengitt i Ørjasæter 2002, ss. 155, 157-158.

arbeidsmark. Menigheten spredte seg videre i Skandinavia, men Christiansfeld forble deres nordiske undervisningscenter.

Gjennom det disiplinerte fellesliv og den personlige sjelesorg skolen i Christiansfeld utøvte lærte Collett å arbeide med seg selv og å vitne om sin utvikling. For herrnhuterne lærer at alle skal skrive sin egen levnetsbeskrivelse. Levnetsbeskrivelsen skal skildre den enkeltes individuelle vei til troen. Disse beskrivelsene ble lest opp i forsamlingen og møtt med empatiske forståelse.

Eva Hættner Aurelius understreker i *Inför lagen. Kvinnliga självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (1996) at Herrnhuterkvinnens levnetsbeskrivelse atskiller seg fra andre samtidige kvinners selvbiografier i den måten Gudsforholdet skildres på. I religiøse selvbiografier er det vanlig å legge hovedvekten på individets dialogiske forhold til Gud. Hos Herrnhuterne skildres Gudsforholdet som en del av den skrivendes selvbylde. ”Allt försiggår i jaget, allt har vandrat in i detta.”⁴ I Herrnhuternes selvbylde er Gud en del av deres indre jeg, og Kristi lidelse en del av deres egen erfaring.⁵ Men, forklarer Aurelius, det ordforråd og de bilder som herrnhuterne benyttet i arbeidet med levnetsbeskrivelsene er hentet fra Bibelen, og fra fromme sanger som handler om Jesu lidelseshistorie. Levnetsbeskrivelsene fremstår derfor som en samling sitater og fromme klisjeer.

Som skoleelev lærte Collett altså ikke bare tysk, som var skolespråket, og litt fransk. Hun lærte selvransakelsens kunst og fremstillingsform, og hun lærte å forholde seg aktivt til Kristus. For herrnhuterne lærer barna å vende seg til ham, som deres andel i treenigheten. Dessuten lærte Collett at kvinnene har en høy samfunnsverdi. Herrnhuterkvinnene var både mer aktive og ble høyere verdsatt enn i samfunnet for øvrig. De ble ikke prester, men de ble sjelesørgere for andre kvinner. Dette innebar at de ledet andakter og fungerte som misjonærer. Både kvinner og menn ble forventet å arbeide med sin egen indre utvikling, men spesielt kvinner skulle øse aktivt av sin indre dannelse i menighetsarbeidet. Kvinnene i Herrnhutermenigheten må ha fungert som eksempel for Collett på hvordan kvinner kan oppnå betydning i samfunnet; nemlig ved aktiv selvrefleksjon, egendannelse, og ved å spre fruktene av sitt indre arbeid.

Ugift ung kvinne. Selvransakende dagboksnotater

Collett var 16 år da hun kom tilbake til Eidsvoll. Og under hele 1830-tallet levde hun de ugifte embetsmannsdøtres ungpikeliv. Hun hjalp til i huset mens alle forventet at hun snart skulle bli gift. Mer spesielt var utenlandsoppholdene hennes. Hun reiste når faren hadde råd til det. Hun var ikke i Paris under 1830-revolusjonen, men bare få år etter. I 1834 besøkte hun og faren Paris i flere måneder. De ble kjent med både kunstnere og revolusjonshelter. I 1836 – 1837 bodde Collett i Hamburg. Der ble hun kjent med den revolusjonære litterære bevegelsen som kalte seg Det unge Tyskland. Collett var forlovet med en svensk adelsmann under dette oppholdet. Etter at hun hadde forlovet seg med Peter Jonas Collett i 1839 tilbrakte hun et års

⁴ Aurelius 1996, s. 246.

⁵ Aurelius 1996, s. 245.

tid i København, mens han var på dannelsesreise i Europa. Og hele tiden skrev hun brev. De best bevarte er brevene til Emilie Diriks (1810 – 1843) og Peter Jonas Collett (1813 – 1851).

På 1830-tallet skulle tilværelsen for unge piker av hennes stand handle om å bli gift. I følge etnologen Eva-Lis Bjurman, var det oppstått to måter å utforme denne vente-rollen på. Den ene kvinnerollen er den svermeriske kvinnen. Hun var mest opptatt av å fortape seg i lykkelige eller ulykkelig kjærlighet. Den andre så det som sin oppgave å danne seg selv ved å oppdage å skape seg selv. Selvoppgagelsen og –skapelsen tok form som et oppdragelsesprosjekt. Dette introverte arbeidet antok gjerne en skriftlig form. Det ble gjennomført ved å skrive sine erindringer, eller ved å reflektere over seg selv i brev til en venninne, eller ved å skrive dagbok. Dagbok var på den tiden en halvoffentlig form. Den kunne leses i familien, eller sendes til nære venner.

Collett forsøkte seg i begge de to variantene av ungpikerollen. Den svermeriske og den selvoppgagende og selvskapende ble forent i den korrespondensen hun førte med venninnen Emilie Diriks – samt i den dagbok og de erindringer hun også skrev i løpet av 1830-årene.

Collett var 17 år da traff hun Johan Sebastian Welhaven for første gang. Han konkurrerte med hennes bror Henrik Wergeland om en plass i det offentlige rom. De var begge poeter, men uenige om poetisk stil så vel som politikk. I 1835 korresponderte Collett og Welhaven. Han inviterte henne til å inngå en platonsk relasjon med ham på bakgrunn av deres overensstemmelse med hensyn til politikk og litteratur, på tvers av hennes øvrige familie. Men hun svarer ham at hun ønsker seg noe mer. Det er ikke han interessert i, men han vil likevel gjerne opprettholde kontakten, noe hun ikke finner mulig. Dette siste får hun en venninne til å fortelle ham. Da Collett får beskjed om at budskapet er overbrakt, skriver hun i dagboken:

”Jeg gikk ned til Fossen – gennem Møllen, og klatrede ned til den yderste Pynt over Vandet. Her sadte jeg mig. Skummet sprøtede mig i ansigtet, Fjeldet var glat af den frostne Dug, et eneste usikkert Trin – og – men jeg følte ingen Villie verken til det ene eller det andet, jeg var ikke forsigtig og følte heller ingen Lyst til at kaste mig ud. ’Det er et fortræffeligt Tegn,’ tænkte jeg.”⁶

Denne terskelmetaforikken er velkjent i romantikkens kjærlighetslitteratur, og kan gjenfinnes i alt fra populærlitteratur til Johan Wolfgang Goethes *Den unge Werthers lidelser* (1774), og Jean Jacques Rousseaus *Julie, eller den nye Héloïse* (1761). Terskelmotivet handler om å fremstille et skjellsettende skille mellom det som var, og det nye som skal komme og bli helt annerledes. Og Collett benytter anledningen til å begynne på to ulike skrivepraksiser samtidig. Hun skriver en erindring over det som har vært, og som har angått forholdet til Welhaven. Nedtegnelsene fremstår som et studium av det å gå til grunne i ulykkelig kjærlighet. Men skriften fører også til selvransakelse, for samtidig begynner hun på en dagbok om den nye tilværelsen, da Welhaven skal være helt skrevet ut av hennes liv. Hun arbeider med å skrive frem et nytt selv. Formen til dette selvransakende prosjektet hentet hun i den store kjærlighetslitteraturen. Herrnhuterne lærte at Bibelen og fromme sanger som handlet om Kristi lidelse skulle prege den religiøse levnetsbeskrivelsen. Collett skrev om ulykkelig kjærlighet og terskelbevegelser på bakgrunn av brevvekslingen mellom Héloïse (1098 – 1164)

⁶ Collett 1926, s. 183.

og Abélard (1079 – 1142). Abélard var Héloïses filosofilærer. Da det ble oppdaget at leksjonene inkluderte erotisk aktivitet, ble de skilt. De levde resten av livet i hvert sitt kloster, men skrev i perioder lidenskapsfulle brev til hverandre. Deres kjærlighetshistorie har gitt opphav til flere litterære gjenfortellinger. Rousseaus *Julie eller den nye Héloïse* er den som er mest present i det Collett skriver om sine kjærlighetserfaringer.⁷

Emilie Diriks ble den første leser av en rekke av de refleksjoner Camilla Collett gjorde seg over forholdet til Welhaven. Men denne venninnekorrespondansen fremstår også som et tidsbilde over embetsmannsdattertilværelsen. De skildrer hverdagens husarbeid, følelsen av tomhet og lengselen etter at livet skal være noe mer, alt mens de diskuterer litteratur og politikk:

”Du spørger mig om jeg hører til de Levende eller Døde? Nei, jeg hører verken til de Levende eller Døde, jeg hører til de Spindende. Jeg spinder [...] Om Eftermiddagen syer jeg - - - Arme, flagrende Tanker! Jeg nagler dem langsomt med hundrede, tusend tællede Sting til et Stykke Canevas, ligesom Jægeren den sprællende Høg over Stolpeboddøren - - - Arme, flagrende Tanker! [...] Ved Du hvad det vil sige ikke i 4 Uger være uden for de 2 Værelser man beboer, og være frisk og være 25 år?”⁸

Dette skriver Camilla Collett til Emilie Diriks første påskedag 1838. Brevene fremstår ikke bare som klagesanger, men også som øvelser i litterært bildespråk i tillegg til at de inneholder en tydelig kritikk av ungpikens manglende bevegelsesfrihet.

Fra 1837 begynte Camilla Wergeland og Peter Jonas Collett å møte hverandre i sosiale sammenhenger. Jonas Collett tilhørte den samme kretsen av unge studenter og politikere som Welhaven. Paret forlovet seg i 1839. De ble deretter bedre kjent gjennom korrespondanse mens han var på reise og hun bodde på pensjonat i København. Han oppfordret henne til å gjøre rent bord og skildre sin fortid for ham. Levnetsbeskrivelsen var allerede en velkjent form for Collett. Hun samlet de notatene hun hadde skrevet siden hun kom hjem fra Christiansfeld, formet dem som en kjærlighetshistorie, og overlot ’sitt liv’ til hans lesning i 1839.

Det samme manuskriptet ble publisert i 1926, lenge etter at alle de impliserte var døde. Det som ble skrevet som en selvransakelse, og som en utprøving av to ungpikeroller, og skjenket hennes forlovede, ble i 1926 fortolket som sannheten om Camilla Colletts liv. Derved ble dette manuskriptet opphav til en kjærlighetsmyte som har heftet ved litteraturhistorienes beskrivelse av Collett hele tiden siden.

Ved å se forbi myten, oppdager en at det som Collett skrev om i dagbok, brev og selvbiografiske notater i løpet av 1830-årene, inneholder en kritisk drøfting av litteraturens kvinneroller, romantikkens dyrkelse av den døende kvinne, samfunnets kvinne- og kjærlighetsidealer. Denne tematikken ble en drivkraft også i det etterfølgende forfatterskapet – som skjøt fart etter at hun var blitt enke.

Hustru og mor. ”Strikketøisbetragtninger”

⁷ Se Ørjasæter 2002, ss. 163 – 171.

⁸ Collett 1932, s. 23-24.

I juli 1841 giftet Camilla Wergeland og Peter Jonas Collett seg. Da hadde han fått en undervisningsstilling ved det juridiske studiet på Det Kongelige Fredriks Universitet (som Universitetet i Oslo het på den tiden), og var dermed i stand til å forsørge en familie. Paret fikk fire sønner født i perioden 1842 til 1848. Hun begynte også på et romanprosjekt, og de samarbeidet om en rekke essays, som ble publisert i *Den Constitutionelle*. Det mest kjente (og som man nå tror at hun skrev på egenhånd) er ”Strikketøisbetragtninger”. Det ble publisert anonymt 23. mars 1842.⁹

”Da Jupiter delte Verden saa ulige mellem Kjønnene, gav han dog ikke Mændene Broderloden uden Forpligtelser. De skulde meddele os Resultaterne af dette sterkere aandige Liv, som efter Forholdene blot er tilgjængelige for dem,” skriver hun.¹⁰ Det er samfunnets kvinne- og mannsroller hun her går til angrep på. Hennes synspunkter kan antagelig best forstås i lys av skolegangen hos Herrnhuterne. Der hadde hun lært at alle, kvinner og menn, skylder å arbeide med seg selv og dele sine erfaringer til gjensidig oppbyggelse. Det var blitt en selvfølge for Collett at menn, som fikk mer utdanning enn kvinner, skulle videreformidle sin lærdom, mens kvinner, som på denne tiden ble betraktet som ansvarlige for at familien utviklet kjærlighetsfulle relasjoner seg imellom, skulle formidle sine erfaringer til lydøre ektemenn. For Collett var det en selvfølge at kvinner og menn hadde ulike egenskaper, og ulike forpliktelser overfor hverandre, men også at begge parter var like mye verdt, og at begge hadde en felles forpliktelse overfor hverandre. Derfor kan hun kritisere de unge herrer i hennes omgivelser for deres manglende vilje til å oppfylle sin del av denne fellesforpliktelse.

Dette er ett tidlig offentlig angrep på ulikheten mellom kjønnene i Norge. Det kan synes som brodden er spesielt rettet mot *Den Constitutionelles* lesere, de politisk interesserte utdannede unge herrer som hadde tilknytning til Intelligenspartiet, dvs. Welhaven og hans krets.

Jonas Collett døde i lungebetennelse i 1851. Slik skikken var ble hans enke tilbudt å gå i huset hos en av hans brødre. Selv om hun var nødt til å ta imot deres hjelp for sønnenes del, kunne hun ikke selv være avhengig av deres nåde. To av sønnene vokste opp hos onkler som bekostet deres utdanning. To bodde hovedsakelig hos moren, som forsørget seg som forfatter, i tillegg til en liten pensjon etter ektemannen.

Forfatterinden af *Amtmandens Døttre*

Etter ektemannens død arbeidet Camilla Collett videre det som skulle bli *Amtmandens Døttre*. Hun oppsøkte det litterære miljøet i København i 1852 – 1853, romanen kom ut i 1854-55. Den ble gitt ut i to bind; noe som var vanlig på den tiden. Bindene kom tilfeldigvis på hver sin side av årsskiftet. Romanen ble utgitt uten forfatternavn. Det var heller ikke uvanlig når forfatteren var en kvinne – selv om ’alle’ visste hvem som stod bak. Det var

⁹ Eitrem 1913 i Collett 1912 – 1913, bind 3, s. 529.

¹⁰ Her sitert fra Collett 1912 – 1913, bind 2, s. 298.

nemlig ikke god tone for en kvinnelig forfatter å stå frem med eget navn. Hennes etterfølgende bøker; *Fortællinger* (1860), *I de lange Nætter* (1862), og *Sidste Blade* (1868 og 1872) ble derfor gitt ut under signaturen *Forfatterinden af Amtmandens Døttre*.

Amtmandens Døttre har to sentrale personer, huslæreren Georg Cold, og den yngste amtmannsdatteren, Sophie Ramm. De forelsker seg i hverandre, men selv om det fremstår som genuin kjærlighet, gifter de seg ikke med hverandre. Ved å skildre handlingen gjennom begges perspektiv synliggjør forfatteren de ulike kjærlighetsvilkår som gjelder for kvinner og menn på denne tiden.

Ved et tilfelle definerer Georg Cold forskjellen på kvinnelig og mannlig kjærlighet overfor Sophies mor: Han sier at ”den kvindelige Kjærlighed har et langt sikkrere og dybere Instinkt for den sjelelige Harmoni, end vor. Det fører til Lykken, ikke vort.” Han tegner dessuten opp det rådende kvinneidealet samtidig som han kritiserer det: ”Jeg kan ikke beundre denne Kvindelighed, der sætter sit Ideal i en Passivitet, en Stumhed, der nedværdiger dem til Dukker og Automater Allesammen.” Men fru Ramm svarer med den konvensjonelle sannhet: ”Men saaledes forlanger nu Verden engang et Fruentimmer og Verdens Lov maa et Fruentimmer agte.”¹¹ Diskusjonen handler både om kvinne- og kjærlighetsidealer. Hvordan kan en ung kvinne under de rådende samfunnsbetingelser få anledning til å øse av sin kjærlighetsevne? Og hva betyr det for samfunnet at unge kvinner ikke levnes noen muligheter til å utvikle denne sentrale delen av sin kvinnelighet?

Den pågående debatten om kjærlighetsekteskap vs fornuftsekteskap er et sentralt motiv i romanen, som for øvrig henter sitt litterære bildespråk fra så vel Rousseaus *Emile* som antikkens myter om Amor og Psyke og Pygmalion og Galathea. *Emile*'s idealhustru, Sophie, oppdras som et naturbarn til hun blir 12 år. Deretter vennes hun til å føye sin kommende mann, mens han, på sin side, får mer utdanning. Amor er kjærlighetsguden som setter prinsesse Psyche på prøve. Hun feiler, han forlater henne og hun må gjennom den ene prøvelse etter den andre inntil han til slutt forbarmer seg over henne og hever henne opp til seg i gudenes rike. Pygmalion er kunstneren, han skyr denne verdens skammelige kvinner, men forelsker seg lidenskapelig i den kvinneskulptur han er i ferd med å hogge frem fra marmoren. Kjærlighetsgudinnen forbarmer seg over ham og skjenker skulpturen liv. Galathea er Pygmalions marmorkvinne, skapt av ham selv, etter hans eget behov for et kvinneideal.

I romanens tilnærmet realistiske kontekst fungerer kombinasjonen av disse kvinne- og kjærlighetsidealene som en tydelig kritikk av ulikheten mellom de vilkår samfunnet tilbyr kvinner og menn. I likhet med ”Strikketøisbetragtninger” er også *Amtmandens Døttre* et tidlig offentlig angrep på ulikheten mellom betingelsene for de to kjønn i Norge.

Da Collett i 1860 utgav *Fortællinger* fortsetter hun å utforske kjærlighets- og kvinneidealtematikken, denne gang gjennom novellegenren, mens hun i selvbiografien *I de lange Nætter* (1862) vender søkelyset mot sien egen erfaringer: Hva betyr hennes egen

---

¹¹ Collett 1986, bind 2, s. 39.

bakgrunn og hennes egne kjærlighetserfaringer for forfatterskapet, og hva betyr det for en kvinne å være forfatter?

Problemet med å være kvinnelig forfatter er i følge Collett at forfatter- og kvinneidealene er på kollisionskurs. Forfatteren skal bevege sig i alle deler av samfunnet for å være i stand til å fremstille samfunnet sant, mens kvinnen skal holde seg hjemme: ”I hendes Skrifter maa der ikke raade noget, som er kjedeligt, borneret, trivielt; men selv skal hun være lænket til det, som er trivielt og kjedelig.”¹² Forfatteren skal avdekke samfunnets misforhold, et samfunn som kvinner ikke skal delta i. Forfatteren skal avdekke den urett som begås mot kvinner, men som kvinne kan hun ikke gjøre det, for kvinner skal tåle å lide og være beskjedne og ikke selvopptatte. Å være kvinne og forfatter er, under det herskende kvinneidealet, én stor selvmotsigelse.

Feminist og essayist

Fra og med 1868 utgav Collett utelukkende essays. Dette kan henge sammen med at hun i 1870 flyttet til København, der kvinnesaksdebatten var mer aktiv enn i Christiania. Hun inngikk deretter i en større litterær og polisk sammenheng, inspirert av John Stuart Mills *On the Subjection of Women* (*Kvindernes Undertrykkelse*), som ble oversatt av Georg Brandes allerede i 1869, samme år som den ble utgitt på engelsk. Mill argumenterte for at den herskende samfunnsorden, hvor menn var herrer og kvinner nærmest for slaver å regne, ikke var velfundert, vitenskapelig sett. Når man aldri hadde prøvd noe annet kunne man heller ikke argumentere for at denne herskende samfunnsorden var den mest nyttige, mente han. Andre ordninger måtte prøves for å komme til klarhet i hva som fungerer best for menneskeheten. Mill fikk bredt gjennomslag i radikale kretser, og hans ideer ble ivrig diskutert også av hans motstandere. Debatten ble fulgt opp i 1870, da *Berlingske Tidende* offentliggjorde en utførlig artikkelserie om emansipasjonsbevegelsen rundt om i verden. ”Kvindeemancipationsbestrebelse i den gamle og den nye Verden” refererte fra stemmeretsmøder i Canada, Amerika, England, Frankrike, Tyskland og Russland. I 1871 blev Dansk Kvindesamfund stiftet. De benyttede Mills strategi og argumenterte ut fra nytteprinsippet. Derfor var det ikke stemmerett for kvinner som stod øverst på deres dagsorden. Foreningens formål var å opprette en fagskole for kvinner for å motvirke den nød som ville kunne oppstå dersom ektemannen falt fra, og kvinnen måtte forsørge barna alene. I 1872 oppstod Kvindelig Læseforening i København. De benyttet en annen strategi. Formålet var, ifølge referatet i *Berlingske Tidende* 15. mars 1872, at ”at sætte Kvinden istand til at følge Tidens aandelige Udvikling og danne sig en selvstændig Opfattelse af de Spørgsmaal, der sysselsætte Aanderne,” dvs. å utvikle et bibliotek, hvor mindre bemidlede kvinner kunne låne bøker og lese aviser og tidsskrifter. Tanken var altså å gi kvinner mulighet for å heve deres allmenne dannelses- og refleksjonsnivå og sette dem i stand til å bli like dannet som menn. Én hovedårsak til at kvinner ble betraktet som mindreverdige hadde nettopp vært at de manglet dannelse. I dag ville vi si at det skyldes manglende muligheter for å få en utdanning. Den gang var det mange som mente at kvinner ikke egnet seg til boklig lærdom. Kvindelig Læseforening ville gi

¹² Her sitert fra Collett 1912 – 1913, bind 2, s. 182.

kvinner en mulighet for å heve sitt dannelsesnivå slik at de ville stå bedre rustet i kravet om å bli betraktet som åndelig likeverdige. Men det var lettere å få støtte til et prosjekt om å unngå nød, hvilket var Dansk Kvindesamfunds strategi. Mange fryktet nemlig at når kvinner fikk et høyere allment dannelsesnivå, ville de bli mer som menn, dvs. at de ville glemme sitt hellige moderskall og sin egentlige natur.

Collett argumenterte i stedet for at hvis kvinner fikk et høyere dannelsesnivå ville de ikke bli som menn, men mer kvinnelige, mer slik de av natur var bestemt til å være, og dermed ville de kunne utvikle seg til å bli bedre mødre.

At essayet ble den foretrukne genren for Collett heretter kan også henge sammen med at hun stadig var på reisefot og mottok inntrykk fra Paris, München og Roma, og at hun benyttet disse inntrykkene til å perspektivere de norske og danske erfaringene.

Den aller viktigste grunnen til at Collett fant seg så vel til rette med essaygenren var antagelig at essayet nettopp forutsetter en jeg-forteller som benytter sine egne erfaringer til å fremanalysere politiske poenger. Collett var med årene blitt en stadig skarpere aktivist. Hun brukte forfatterskapet til å komplettere den offentlige debatten med kvinnelige erfaringer, fremført av hennes egen kvinnestemme. Hun hadde alltid kjempet for at kvinners stemmer skulle bli hørt. Den polemiske essay-genren inviterer til politisk kritikk, og til benyttelsen av en jeg-fortellerstemme som er den autentiske forfatterens egen røst. Derved ble forfatterskapet en metode for å kunne bringe kvinnelige erfaringer ut i offentligheten.

Sidste Blade kom i tre bind, i henholdsvis 1868, 1872 og 1873. Det siste bindet er signert med hennes eget navn. Det er et klart brudd med samtidens konvensjoner for kvinnelige forfatterskap. Jeg har en sak å kjempe for, skriver hun i forordet, ”som jeg med Glæde ofrer min Sjæl og Resten af mine Kræfter.”

Collett er en av de første i Danmark-Norge som benytter begrepet feminisme. I essayet ”Kvinden i litteraturen”, som dominerer *Fra de stummes leir* (1877), skriver hun om franske kvinnesaksforkjempere, ’Les féministes’ (Kvindeforsvarerne), idet hun siterer Alexander Dumas jr’s: *L’homme-femme*. Dumas har så vidt jeg forstår det skrevet et bidrag til en pågående fransk debatt om forholdet mellom kvinne og mann. Dumas gjengir sine motstanderes poenger, og argumenterer mot dem. Collett bruker samme teknikk. Hun gjengir Dumas’ poenger og argumenterer imot ham. Dumas’ hovedanliggende må ha vært å diskutere forskjellen på kvinne og mann ved å gå inn i en pågående debatt om hvorvidt en mann som griper sin hustru i utroskap har rett til å drepe henne. Dumas opererer med et tredelt kvinnebegrep: *La femme de temple, la femme de foyer, og la femme de rue*. Han omtaler kvinnen som sanselig, som svakere enn mannen, og som bærer av en sorg (som oppstår når kvinnens naturlige syklus er fullbyrdet; sorgen over ikke lenger å være jomfru). Dumas skriver, i Colletts oversettelse: ”Les féministes (Kvindeforsvarerne) vil paastaa, at alt det onde kommer af, at man ikke vil erkjende, at Kvinden er Mandens Lige, at man bør give hende den samme Opdragelse og de samme Rettigheder, at Manden misbruger sin styrke etc. etc.” Så føyer Collett til for egen regning: ”Nei, det forlanger forstandige Feminister ikke; de forlanger ikke den samme Opdragelse som Manden; men de forlanger den samme Grad af Udvikling

for hendes Evner, som Manden nyder for sine.”¹³ Ifølge Collett mener Dumas at relasjonen mellom kvinne og mann er som mellom mann og Gud. Hun poengterer at Dumas glemmer å undersøke om mannen kan ha samme behov for kvinnen som kvinnen har for mannen.

Et slikt gjensidig avhengighetsforhold er kjernen i Colletts feminisme. Hun har stått for dette helt siden skolegangen hos Herrnhuterne i tenårene, men artikulere det tydelig fra 1870-årene av. I 1877 betegner hun det som Fellesforpliktelsens lov.

”[Kristendommen] har utvetydig gjort Fornegtelsens og Selvbetingelsens Bud gjensidigt. [...] derfor, i samme Forhold som den ene Halvdel af denne kristne Menneskehed frigjorde sig fra Fællesforpligtelsen, har den dobbelt veltet den over paa den anden, den svagere Halvdel. Har den vindende i Virkeligheden vundet derved? Vi tror det ikke. Den Kvindelighed, der har udviklet sig under et unaturligt Tryk, har ikke bidraget til at forædle og gjøre den lykkeligere, der drog Fordelen deraf.”¹⁴

Det som er Colletts poeng er at mange kvinner er så undertrykte, at de ikke ved det selv: ”den allerdybeste Nød er, at Bevidstheden om denne dybe Nød mangler overalt”, skriver hun i indledningen til ”Kvinden i Litteraturen”.¹⁵ Den nød hun sikter til er den at kvinner har mistet sitt menneskeverd, og den allerdybeste nød er dette at de ikke vet det selv. Poenget er at den som over lang tid er blitt betraktet som mindreverdige, etter hver betrakter seg selv på samme måte: ”Kvindelighedsens ideal har, det ved vi alle, alene været faststillet i Begreberne taale – bære – lide – tie, kort, i den fuldstændigste Opgivelse af Selvet.”¹⁶ Det selvoppofrende kvinneidealet ble ofte forsvart med at det svarer til de kristne dyder. Men, skriver Collett, den som forestiller seg at et slikt ideal svarer til kristendommens mening har misforstått. Selvoppofrelse, som et utelukkende kvinnelig ideal, har ført til at mange kvinner er blitt likeglade med alt, også deres egen rolle som sine menns rådgivere og likeverdige partnere, mens menn er blitt tilsvarende rå og brutale. En slik kvinnerolle er usunn, skriver Collett. Alle må innse at den oppofrende kvinne har utspilt sin rolle. Det første som må gjøres er å gjøre kvinner oppmerksomme på sitt eget menneskeverd. Deretter kan en forvente at de blir i stand til å ivareta sine samfunnsplågte arbeidsfunksjoner, som f.eks. barneoppdragelse. En kvinne med selvrespekt vil bli en bedre barneoppdrager, hennes barn vil til sin tid bli bedre samfunnsborgere. Kvinner må våkne til selvbevissthet, å våkne betyr å gi sin bevissthet ord. Kvinner må begynne å snakke, selv om de er stumme, de må forlate de stummes leir, for samfunnet har bruk for deres synspunkter: ”Tiden er i Nød; den raaber høilydt paa ogsaa andre Evner, andre Kræfter i Kvinden end de blot negativt forsagende.”¹⁷

Colletts to siste bøker; *Mod Strømmen I* (1879) og *Mod Stømmen II* (1885) faller sammen med dannelsen av tilsvarende organisasjoner som de danske også i Norge. Da Norsk Kvinnesaksforening ble stiftet i 1884 ble Collett hedret med æresmedlemskap.

¹³ Her sitert fra Collett 1912 – 1913, bind 2, s. 477.

¹⁴ Her sitert fra Collett 1912 – 1913, bind 2, s. 378.

¹⁵ Her sitert fra Collett 1912 – 1913, bind 2, s. 377.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ *Kvinden i litteraturen*, Mindeutgave bd. 2, s. 378.

Bak Colletts lange pionéerkamp for kvinners dannelse, verdighet og respekt ligger en religiøs tro på at Kristus har skapt menn og kvinner som åndelige partnere. Kirkefedrene hadde begått en forbrytelse mot menneskeheten da kvinnene ble frarøvet menneskeverdet. Denne forbrytelsen skyldte alle, menn og kvinner, å rette opp. Colletts feminisme var en kamp for å gi kvinner følelsen av menneskeverd tilbake og mannen en likestilt partner å utvikle seg sammen med.

Litteraturliste:

Aurelius, Eva Hættner 1996: *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*. Lund: Lund University Press

Bjurman, Eva Lis 1998: *Catrines intressanta blekhet. Unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750 – 1830*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion

Collett, Camilla 1912 – 1913: *Samlede verker. Mindeudgave*, 3 bind. Oslo og København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag

Collett, Camilla 1926: *Optegnelser fra ungdomsaarene*, bind 1 i Camilla og Peter Jonas Collett 1926 – 1934: *Dagbøker og breve*, 5 bind. Utgitt av Leiv Amundsen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Collett, Camilla 1932: *Frigjørelsens aar*, bind 3 i Camilla og Peter Jonas Collett 1926 – 1934: *Dagbøker og breve*, 5 bind. Utgitt av Leiv Amundsen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Collett, Camilla 1986: *Amtmandens Døttre*, 2 bind. Fotografisk opptrykk av førsteutgaven fra 1855. København/Oslo: Rosinante forlag/Gyldendal Norsk Forlag

Eitrem, H 1913: “Kronologisk fortegnelse over Camilla Colletts skrifter”, i Camilla Collett, 1912 – 1913: *Samlede verker. Mindeudgave*, bind 3. Oslo og København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag

Kinkel, Gary Steven 1990: *Our Dear Mother The Spirit: An Investigation of Count Zinzendorf's Theology and Praxis*. Lanham, Maryland: University Press of America

Steinfeld, Torill 1996: *Den unge Camilla Collett. Et kvinnehjertes historie*. Oslo: Gyldendal

Ørjasæter, Kristin 2002: *Selviaktakelsens poetikk. En lesning av Camilla Wergelands dagbok fra 1830-årene*. Oslo: Unipub